ընտանիքէ կը բաղկանայ։—Ուպէտուլլահի կամ նորա մարդկանց անգղիացի, ամերիկացի, պարսիկ անձանց գրած անհատական նամակներէն Մէսէնճէրի հրատարակուած քաղուածները բաւական ներգործութեանց տեղի սկսան տալ։ Մինչ Մէսէնճէր, որոյ անգղիական դեսպանատան հետ ունեցած յարաբերութիւններն ծանօթ են և Անգղիոյ մէջ չատ տարածուած է, Ուպէտուլլահի օրգանը պիտի ըլլայ։ Ասիկայ չատ հաւանական չէ, և կը կարծեցուի թէ Մէսէնճէր կուգէ համոզել Բ. Դուռը թէ Շէյխը իր ձեռնարկներովը աւելի իր անձին համար կաշխատի, քան թէ Սուլթանին, և եթէ նորա խորհուրդներն իրականան, թիւրքերը չատ պիտի դղջան։

Այս նամակներէ մին Դարբէմի անգղիական ընդհանուր-հիւպատոսին գրուած է, յորում նկարագրուած է Շէյխի կեանքն ու բնաւորութիւնը։ «Շէյխն Ուպէտուլլահ ինք զինքը կը նկատէ իսլամի եկեղեցական գասակարգութեան մէջ երրորդն։ Ինքն ճանչցուած է նաև իր քաղաքական գլուխ բոլոր քիւրդերուն, բացի մի քանի ցեղերէ, որք անուանական կերպով հպատակ են պարսից։ Կարգի նա արքայական չուքով, ամեն ասոիճանէ այցելուած 500-էն 1000 իր զուռներն են ամեն օր։ Իւր բնաւորութիւնը բոլորովին կը տարբերի զինքն շրջապատող իւր պաշտօնակալներու բնաւորութիւնէն։ Ինքն կամ որդին անձամբ կընդունին ամեն անոնք, որ կուգան զորձոց վրայ խօսել իրեն, հոգ չէ թէ այցելութեան առարկայն չատ երկրորդական ըլլայ։ Իր ներքին կեանքը չատ պարզ է։ Ոչ մի տեսակ ոգելից ըմպելիք կը մտնէ իր քաղաքը։ Աւաւօտը կանուխէն մինչև ցգիշեր Շէյխը և իր ժառանգք կաշխատին իրենց կառավարութեան և իրենց ժողովրդի շահերուն վերաբերեալ գործերով։ Իր հպատակներն չատ մեծարանք և սէր ցոյց կուտան նոա, բայց չեն հանդիպիր նորա անհնազանդ գտնուիլ։ Նոքա կրսեն թէ արդար մատակարար և դատաւոր է նա։ Երբէք ընծայ չընդունիր և չը ներէր իր պաշտօնակալաց տալ ընծայ այլոց։ Ով որ իր օրինացը չը հնազանդիր՝ պատիժը մահ է։ Խելացի է և կը փափագի քաղաքակիրթ կեանքէն և զարգարներէն ինչ որ կրնայ սորվիլ։ Շէյխը կը ջանայ իր մարդիկը քաղաքացիներ ընել և որդելել գողութիւն և կողոպտելն, և այս նպատակաւ Պաշչալա ու այլ ուրեք հոգեր գնած է։»

Այս նամակը գրողին նպատակը Շէյխը Եւրոպայի սիրելի ընծայել տալ է, և ոմանք կրնայ յայտնիլ. ով պիտի հարցնէ թէ ատոյգ է։ Շէյխին նովին գործովն արդէն ինքնագլուխ տէր մը կը նկատուի Եւ սուլթանի հեղինակութիւն։

Ամերիկացի միսիոնար ազգ. Ռոբբանի գրուած նամակն կը նկատուինք ուղղակի հայոց չհաւատ դէմ, բոլոր մեր առարկութիւններն սուտ հանել կը ջանան։—Ահա այդ նամակի քաղուածքներու

«Զեզ կը խրկեմ Մօլլա Խմայիլը, որպէս զի գաղտնաբար ձեզ բացատրէ ինչ որ բերանացի իրեն ըսած եմ մեր գործոց վիճակին վրայ, և յատկապէս ձեզ կաղաչեմ որ հաղորդէք անգլիական կառավարութեան Քիւրիստանի խնդրոյ վիճակը և իմ որդւոյս Սուլ-Պուլախ ըրած գործերը։

«Քիւրդ ազգը. բաղկացեալ 500,000-էն աւելի ընտանիքէ, առանձին ժողովուրդ մ՝է։ Իր կրօնքը տարբեր է (միւսներուն կրօնքէն) և իր օրէնքները ու սովորութիւններն ուրիշ են։ Ազգաց մէջ նա ճանչցուած է իբր չարագործ և ապստամբ։ Ասպէս նկարագրուած է Քիւրդիստանը։ Եթէ քիւրդերուն մէջէն մէկ հոգի մը գէշ գործ մը ընէ, հաղարաւոր խաղաղ և կանոնաւոր քիւրդեր վատ համբաւ կը ստանան։ Ստոյգ համարեցէք որ ասոր պատճառը թիւրք և պարսիկ իշխանութեանց սակարութիւնն է, վասն զի Քիւրդիստանը այս երկու տէրութեանց մէջտեղն է, և երկու կառավարութիւնները խրենց յատուկ պատճառներովը չեն ուզեր ազգերներուն և գէշերուն մէջ զանազանութիւն դնեն։»

Շէյխը կը նկարագրէ թէ պարսիկ և թիւրք կառավարութիւնները չեն ուզեր քաղաքակիրթել քիւրդ զանազան ցեղերն։ Թէ բոլոր քիւրդ ցեղերն միաբանած են, մէկ ազգ են, կուզեն որ եւրոպական կառավարութիւնը ուսումնասիրեն քրդաց վիճակը, որք կը փափագին ազատ և անկախ ըլլալ, «զալով մեր չարագործներուն, պարտաւոր ենք, կըսէ Շէյխը, յանձնառու ըլլալ որ մեր ձեռքով ոչ մէկ ազգի վնաս չը կայ։»

Իակ Աբբաս Միրզա խանին գրած նամակովը Շէյխը պարսից սէրն ու բարեկամութիւնը կուզէ ձեռք բերել։

Այս գրութիւններէն ակներև կը տեսնուի թէ ոչ միայն գինու զորութեամբ, այլ և դիւանագիտական միջոցներու ալ կը դիմին մեր քիւրդ քաղաքագլուխները. և մենք մեր դէմը ունինք ոչ միայն Թրքայ կառավարութիւնը, այլ քիւրդ ժողովուրդ մը ալ որ բան չը գիտէր, բայց որոյ անուան ներքև հայոց խնդիրը խեղդել կը ջանացուի։ Երբ բանակցութիւնք սկսին թիւրքայ Հայաստանի բարեկարգութեանց համար, այս կէտը մեծ դեր պիտի ունենայ։—

Փափուկ վիճակի մէջ ենք Եւրոպոյ առջևայս միջոցիս ով պիտի ըլլայ մեր զորձոց դեկավարը։ Անշուշտ պիտի ըսէք, որ է Ներսէս։ Մենք կը կարծենք, որ Ներսէսի պատրիարքութեան օրերն դարձեալ համրուած են, թէպէտ յանձնառու եղաւ երկու ամիս պաշտօն վարել և այսու հետև ալ պիտի չարունակէր, եթէ իրեն տրուած խոստումներն ի զործ դրուելու ճանապարհի մէջ մնային, բայց անհամբերներ կան, որ երկու ամիսը խիստ երկար կը գտնեն։ Պէտք է Ներսէս շուտով քաշուի, այս կը փափագին։—Յունիս 4-ին Ազգ. ժողովը պիտի գումարի և այն օրն Պատրիարքը պիտի հրաժարի կամ լաւ ևս պիտի հրաժարեցնեն։ Փոքրամասնութիւն մը պիտի պատրիարքին ըսէ թէ իր հրաժարական կառավարութեան թող իրեն է ոչ թէ Ազգ. ժողովոյ, որ եթէ ուզէ իսկ՝ չը կրնար ընդունել զայն, զի ազգին կը վնասուայ, բայց եթէ Բ. Դրան իրեն, Դուռը կընդունի զայն և այնուհետև ալ ըսելիք չի մնար։ Յունիս 4-ի ժողովին մէջ տեղի ունենալիք զարձուածներուն վրայ մեզ տրուած տեղեկութեանց ստոյգ ըլլալուն ապահովութիւնը ունինք, բայց կը փափագինք որ սխալ եղած ըլլան. մանաւանդ գտնուի խելացի մեծամասնութիւն մը որ առաջնորդ մը ընտրէ։—Պատրիարքի հակառակորդները կըմբռնեն որ եթէ չը փութան այս շարաթ, այնուհետև անկարելի պիտի ըլլայ իրենց նպատակներուն հասնել, վասն զի հայկական խնդրոյ լուծման տակ վեճերու տանող պիտի ըլլայ և Ներսէսի մնալը կենսական է։ Ինչ են Ներսէսի դէմ գանգատներն. ներքին վարչութեան հոգ չէ տարած։ Իրաւ է որ Ներսէս թիւրքիներու ուներեցած է, բայց ինչ չարմար ժամանակ կընտրեմք հաշիւ պահանջելու և գատաստան տեսնելու։ Այս միջոցիս է որ ամեն մեր ուժերը պէտք է ի մի ժողվիմք։ Քիչ օրէն Լօրա Տըբիէն պիտի հասնի հոս և մեր հարցի համար պիտի ուզէ անշուշտ բանակցել հարաւ ստացած Պատրիարքի հետ և չեմք գիտեր ինչ պէտի ըսէ, երբ Պատրիարք փնտռէ ու չը գտնէ ոչ օր որ կամենայ մեծ հեղինակութեամբ մը խօսել յանուն ազգին, երբ սեպհ պառակտեալ ու բաժանեալ այսպիսի կենսական օրերուն մէջ Կ. Պոլսոյ այն լուսաւորեալ հայք, որք կը պատնծան ըլլալ ներկայացուցիչք ազգային վերակենդանութեան մեծ գաղափարի։ Ինչ գեղեցիկ տպաւորութեան ներքև պիտի գտնուի, և մեր քաղաքագիտութեան համար ինչ նպաստաւոր տեղեկութիւններ պիտի հաղորդէ ի Լոնդոն։

Բայց էր այսօր այսքան տխուր խոհեր զմեզ պատեն։ Աղօր ու գեղեցիկ կիրակի մ՝է, օգը զով, և մայիսի 24։ Աւաւօտ կանուխէն Կ. Պոլսոյ չորս կողմերէ կը գիմին հայք գունդագունդ Մարմարայի եղերքներն և Փիլյի ընդարձակատաւալ դաշտի մէջ, կը տեսնեն 21-որդ տարեդարձ ատենագրութեան, զոր այնքան ատենէ նկատած ենք իբր լոյսն, որ պիտի առաջնորդէ մեզ յերկիրն աւետեաց։ Ցառերու չուքին ներքև պտնդուիսն ու պտղեցին կըսեն մինեանց։ «զալ տարի այսօրս ի հայրենիս զիրար զրկենք»։ Անգիտակ թէ ինչքան արտաքին ու ներքին վնասներ խանձարուրին մէջ խեղդեսան ընել կը ապատնան խեղճ մանուկը, որոյ հայկական հարց անունը կուտաք, և որոյ վրայ կեդրոնացած են բոլոր մեր յոյսերը։

Հայկակ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՑԻՑ

—

Վան, ապրիլ 29/11 մայիս 1881

Հեռագիրը մեզ խնայեց թէ Յունաստանի խնդիրը խաղաղութեամբ վերջացաւ և կարգը եկաւ թիւրքայ Հայաստանի խնդրոյն։ Ինչ պիտի անեն թիւրքա-Հայաստանի հայեր, այս հարցումը կը լսուի այժմ ամենուն բերանէն։ Թիւրքիայի հայեր մինչև որ ատոմեան պաշտպանութիւն կրնան յուսալ եւրոպական տերութիւններէն։ Սոքա այնպիսի հարցեր են որոցմէ կախում ունի անշուշտ և թիւրքահայաստանի հայոց բռնելիք ընթացքը։ Առ այժմ չենք ուզեր աւելի խօսել։

Երբ մի կողմն Հայաստանի բարեկարգութեանց խնդիրը կը յուզուի, միւս կողմն մեր քաղաքի կառավարութեան թիւրք պաշտօնեայներէն ոմանք նորանոր անկարգութիւններ և հարստահարութիւններ կը զործեն։ Այստեղ սովորութիւն կայ որ ամիսներ առաջ կարկի օրը ուխտաւորներու բազմութիւն մը կը հաւաքուի Լէզգ գիւղը *), ուր մինչև երեկոյ պարելով, երգելով և կերուխումով կը զբօսնուին։ Մեր քաղաքի քաղաքապետական ժողովի (բէլէդիյէ) առաջին քարտուղար Սրդքի էֆէնդին և վարչական ժողովի (իգաբէ մէջլիսի) երկրորդ քարտուղար Եուսուֆ էֆէնդին նոյն օր կերթան Լէզգ և գինով մի քիչ զուարթնալէ յետոյ՝ այնտեղ պատգամ մի քանի հայ կանանց բռնաբարել կուտան։ Այդ ժամանակ գիւղացիները կը սարսափեն գաւազանով զգաստացուցնել այդ կառավարական պաշտօնատարները։ Էֆէնդիներուն ընդառաջորդ սուրբ կը քաշէ և կը զարնէ կը պատռէ մի գիւղացիի գլուխ, գիւղացիներ սուրբ կառնեն ձեռքէն և չորս կողմ անելով մի կողմ կը նետեն։ Հոն գտնուող թիւրքերն ու զաբթիները միջամտելով, զէնքերով կը յարձակին հայոց վրա, որոնք փայտերով կը յաջողին փախցուցել թիւրքերը և տանուտէրի հրամանին համեմատ, Եուսուֆ էֆէնդի ձեռքն ու ոտքը կը կապեն, բայց երբ չատ կարաչէ, կարձակեն։

Մի փոքր կոխ ալ Ապրիլի հայոց և Մօլակասըմի թիւրքայ մէջ պատահեցաւ։ Ապրիլիք իրանց ոչխարներով Մօլակասըմ թիւրքայ գիւղի սահմանէն անցած ժամանակ, թիւրքեր կը յարձակին Ապրիլցոց վրա, որոնք քաջութեամբ կը դիմադրեն և կը փախցունեն թիւրքերը։ Ապրիլցիներէն 2 անձ վիրաւորուած է և Մօլակասըմի թիւրքերէն 6 մարդ։

Մի ուրիշ ցաւալի դէպք ալ։ Ադէն գիւղի *) հայերը իրենց դրացի ուրիշ գիւղի հայոց հետ վէճ ունեցեր են, իրենց տաւարները իրարու սահմանէն ներս արածացնելու համար։ Վէճը սաստիկ կռիւի կը փոխուի և երկու կողմն ալ ծանր կերպով վիրաւորուելու կը մնին։ Հայ գիւղացիներ իրարու դէմ կը բաղաքին կառավարութեան, որ երկու կողմի գիւղացոց ալ զէնքերն առնելով, գիրենք կը բանտարկէ։

Այսպէս թէ այնպէս, այդ չարժուձեր կը ցոյց տան թէ հայ գիւղացոց մէջ ինքնապաշտպանութեան գաղափարը արմենացած է փոքր ի չատէ։

Ապտեղ հաւանդ սովորութիւն կայ որ նոր կիրակէի օրը մեծ բազմութիւն կը հաւաքուի Այգեստան, Աւաղնոց կոչուած ընդարձակ դաշտավայրը, ուր ձիարշաւ և նիզակախաղ կանեն։ Ուրիշ տարիներ չատ քիչ անգամ կը պատահէր որ հայեր մասնակցէին այդ մրցումներուն։ Թիւրքերը երբ տեսնէին թէ մի հայ մասն է ասպարէզին մէջ, ամենքը մէկ եղած կը հալածէին զայն։ Բայց այս տարի այնպէս չեղաւ։ 5—6 հայեր ալ մասնակցեցան ձիարշաւի, որոց մէջ ամենէն նշանաւոր հանդիսացաւ պ. Կարապետ Փիլիպոսեան ռուսահայաստանցի, որ այժմ այստեղ մարմնամարզի և թուագիտութեան դասախօսութեամբ կը զբաղուի։ Պ. Փիլիպոսեանի ձին ամենէն յառաջ կանցնէր։ Նա ձին վազցուցած ժամանակ վրայէն կը ցատկէր գետնի և ձին վազած ժամանակ ինք կը ցատկէր կը հեծնէր ձիին վրա, այնպէս որ բոլոր ժողովուրդը կը զարմանար նորա զանազան տեսակ զարմանալի չարժումներուն վրա։ Թիւրքերը կը փափսային և կասէին թէ սա գեղ է, ինչ է (բռա չէյնման զբր նէ գիր)։ Փիլիպոսեան որ կողմ որ երթար, հանդիսականներու անպոյն բաղմութիւնը միւս մրցողները թողած, կը վազէր դէպի Փիլիպոսեանի կողմը, զայն տեսնելու համար։

---

*) Լէզգ գիւղը բոլորովին հայաբնակ է. 30 տուն չարի բնակիչ ունի և 1 ժամ հեռու է քաղաքէն։ Աւանդութեամբ կասեն թէ Աբրայ գեղեցկի գիւղը ողջոյնելու համար ստուտածները այդտեղ լիցած են։ Մի մեծ ապառաժ քար կայ որ այդ գիւղով ստուտածներէ մէկին կոչուած է եղեր։ Աշխարհամարտն կիրակի որ կատարուած այդ ասնը կասեն թէ կառապարութեան ժամանակէն մնացած է։ Լէզգի մօտ է Թիւրքայ Կոլոնիա (չոր գլուխ) կոչած գիւղը զոր հայերը ստուգաբանեն կ. ա. պ. ա. չ.։

*) Ադէն հայաբնակ և ծաղիկներով մի գիւղ է Վանի և Աբեղչի մէջ տեղ։

Անգլիացի պ. Մորիսոն, որ Տֆիխսէն եկած էր այստեղ, ապրիլ 26/6 մայիսին մեկնեցաւ Վանէն, երկու շաբաթի չափ այստեղ մնալէ յետոյ։ Բաղէշ, Տիգրանակերտ, Խարբերդ և այլն պտռելէ յետոյ պիտի երթայ Կ. Պոլիս։ Պ. Մորիսոն այցելեց մեր ազգային վարժարանները և գոհ եղաւ մասնաւորապէս հայոց «Միացեալ ընկ.» վարժապետանոցէն։ Մի խնջոյքի մէջ, որ տրուեցաւ ի պատիւ պ. Մորիսոնի, նա ասաւ թէ ես զարմանքով կը տեսնեմ Վանի հայոց մէջ ազգասէր յառաջդիմական յարժումներ և գոհ սրտով կը մեկնիմ այստեղէն. որպէս զի ուրիշ աւելի յառաջ երթալիք, երկու բան կը պակասի ձեզ, արդարութիւն և ազատութիւն։

Դնանդպատ փաշան Բ. Դրան հրամանին համեմատ մի վերջնագիր յղած է շէյխ Իսմայէլին, որ գայ անձնատուր լինի և Կ. Պոլիս երթայ. ապա թէ ոչ Մուսա փաշան զօրքերով պիտի զրկի իւր վրա ու զինք ձերբակալելով բերէ։ Շէյխը ուզած է ուղղակի սուլթանին հետ բանակցիլ զինք արդարացուցնելու համար, հետեւապէս, ուզղակի սուլթանին հեռագիրներ տուած է, կասեն։ Ուրիշ կողմէ ալ կասեն թէ շէյխը բանակցութեան մտած է պարսից կառավարութեան հետ, ինչ ինչ պայմաններով հաստատելու համար։

Հրատար

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՆԵՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՍԷՆ-ԲԱՖԱԷԼԻ ԳԻՆԻՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆՏԻՑ (բժիշկ Կասվէր Բլանշէնի)

—

Արդեօք նկատել է օրմն այն օտարօտի երեւոյթը որ մեր ժամանակում առողջութիւնը այն չրջանի մէջն է գտնուում, ուր անտհման կերպով իշխում է բժշկութիւնը։

Առաջ, երբ մի մարդ վայելում էր առողջութիւնը, նա ապրում էր բոլորովին անկախ ու և է բժշկից կամ դեղատուից։ Այն ժամանակ և առողջապահութիւնը մի գիտութիւն էր, որ կատարելապէս անկախ էր թերապիայից։

Ինչի, ուրեմն, այժմ այդպէս չէ և իւրաքանչիւր հասակի համար կանչվում է մի առանձին բժիշկ, որպէս զի որշի չրջանը, օգը, հագուստը, կերակուրը և խմիչքը,— և որոնք յարմար են յայտի գէպքերում, ոչ ամենքի համար, բայց այս կամ այն անձի համար։ Պատասխանը այդ հարցերին չատ պարզ է։ դա այն պատճառով է որ մեր ժամանակին առողջութիւնը այն բոլոր պակասութիւններից զուրկ առողջութիւն չէ, որ այնչից չէ վախում և մինչև անգամ ոչնչից աւելի չէ պահանջում իր օրգանական բարեկիցութեան համար։

Ինչ է պակաս, ուրեմն, մեր ընդհանուր օրգանիզմին և ինչի այդ ամենի հետ պատասում է.... Մեզ պակաս է կենսական ոյժ և այն, որ բժիշկը անուանում է օրգանական ամրութիւն։ Այժմեան ժամանակին բժիշկները միաձայն վերկայում են որ թոյլ և նիւար կազմուածք,—բնդհանուր պակասութիւն է ամենի մեջ, և հասատատում են որ չը պէտք է արհամարհել այն ամենը, որ վերականգնեցնում է մեր ոյժերը։

Մի խօսքով, մեր մէջը աւելի պարզ արտայայտելով՝ մեր տերունդը ծնվում է և ապրում է այն ցաւին ենթարկված, որ կրում է արիւնի պակասութեան անունը։

Մեր արիւնը նոյնչափ աւելի առողջ է (hygide) որչափ աւելի պակաս է պարունակում իր մէջ լիմֆայի տիպը արիւնի սպիտակ գնդակների մէջ, կարմիր գնդակների թիւում Միկրոսկոպի միջոցով կարելի է ջնջել այդ տեսակ գնդակներ և մինչև անգամ համրել նրանց այնպէս որ արիւնի մի կուբիկան ցենտիմէտրի մէջ կը գտնվեն այդ գնդակների միլիարդներ։ Բացի դրանից, նկատված է որ ամրացնող և մնդադրար կերակուրը մի քանի օրվայ մէջ կարող է պակասեցնել արիւնի սպիտակ գնդակների թիւը և ուրեմն աւելացնել կարմիրների թիւը, որոնք ներկայացուցիչ են առողջութեան։

Այդ կարճ գիտողութիւնը բաւական բացատրում է խնդիրը։ Հեշտ է հասկանալ ինչի մեր առողջապահութիւնը վնասվում է, ինչի կանչում են բժիշկներին, մինչև անգամ այն անձինք, որոնք արտաքուստ առողջ են երևում և վերջա-